МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 5/2 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

ПРЕЗИДЕНТ
СОВҒАСИ

Beshinchi
bolalarimiz!

ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5/2-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

5/2-сан *2024*

октябрь

Шөлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Мавлюда АЧИЛОВА
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Интизар АБДИРИМОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фарҳад БАБАШЕВ
Ботир БОЙМЕТОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Комил ГУЛЯМОВ
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
Умида ИБРАГИМОВА
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)
Джавдод ПЎЛАТОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Пердебай НАЖИМОВ
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Абдулхамид МИРЗАЕВ
Камаладин МАТЯКУБОВ
Алима МАТКАРИМОВА
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Норим РАХМАНОВ
Муқаддас РАХМАНОВА
Дурдона РАХМАТУЛЛАЕВА
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Феруза САПАЕВА
Мухаббат САЛАЕВА
Қаҳҳор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Саодат ТОШТЕМИРОВА
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ

Abdurasulov J. Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik faninining bugungi kundagi pedagogik va psixologik dolzarbligi 191
Ozodqulov O.B. Ta’lim muassasalari rahbarlarining samarali boshqaruv faoliyatida sog‘lom va ijodiy muhitni rivojlantirish omillarining kognitiv tahlili 196
Kobilova Sh.X. Inklyuziv ta’limni uzluksizligi ta’minlash va uni pedagogik-psixologik qo‘llab-quvvatlashning nazariy jihatlari 201
Turakulov B.N. Ekopsoxologik kreativ qobiliyatini rivojlantirishning psixologik omillari 206
Vafoyeva G.B. Pedagogik jamoada sog’lom muhitni shakllantirish va rivojlantirishning afzalliklari 210
Burxanova M.B. Muomala odobi – axloqiy va muomala madaniyatning muhim elementi sifatida 214
Raxmanova D.U. Talabalarning intellektual faoliyatini optimallashtirishning psixologik determinantlari 220
Abduqodirova D.E. Talabalarda emotsional kreativlik sifatlarini rivojlantirish 224
Xurramov K.M. Personalni korporativ boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari 230
Kadirova X.A. Jadid adabiyoti namondayalarining ta’lim tarbiyaga oid asarlaridan samarali foydalanish 235
Janbayeva M.S. Interfaol metodlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy mobilligini shakllantirish 241
Temirbekova A.O., Yusupbayeva L. Inklyuziv ta’lim sharoitida ona tili o’qitishning innovatsion pedagogik usullari 248
Rustamov B.X. Falsafa kategoriyalari asosida pedagoglarning prognozlash ko‘nikmalarini shakllantirish texnologiyasi 253
Qazoqova D.Q. Umumta’limda biologiyani vitagenlashtirilgan ta’lim texnologiyalari asosida o‘qitishni takomillashtirish metodikasi 257
Abduvaliyev N.A. “Tarbiya” fanini o‘qitishda kundalik-amaliy topshiriqlarning pedagogik zarurati:tajriba va zamonaviy yondashuvlar 264
Usmonova D. O`quvchilarda bag`rikenglik munosabatini shakllantirish 274
Abduvaliyev N.A. Kundalik-amaliy topshiriqlar va uning o‘quvchilar kognitiv mustaqilligini rivojlanishdagi ahamiyati 280
Turdiyeva Sh.A., Toshlanova M. Yosh avlodni oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik jihatlari 290
Абдуллаев А.А. Халқ ўйинлари узлуксиз таълимда жараёнида 297
Abdullayev E.Z. Bo‘lajak o‘qituvchilarni sun’iy intellekt vositasida o‘quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish faoliyatiga tayyorlash 302
Narimbaeva L.K., Musaeva G.M. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot xususiyatlari 309
Xamrayeva A.F. Talabalarda o’ziga ishonch tuyg’usini shakllantirishning psixologik determinantlari 316
Ўролбоева Д.С. Педагог тарбиячиларда компетентликни ривожлантириш 321
To'lanova M.M. Bo'lajak pedagoglarda kasbiy deformarsiya psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi masalasi 328
Sayfiyeva Y.O‘., Fayzullayev R.X. Oliy ta’lim muassasalarida talabalar bilimini baholash 333
Бегимқулов Ҳ. Ш. Рақамлаштириш муҳитида педагогнинг ахборот компетентлиги мазмуни ва ривожлантириш муаммолари 338
Холмухамедов Т.М. Техникум талабаларининг кўникмаларни ривожлантиришда шахсга йўналтирилган таълимни амалга оширишнинг аҳамияти 344
Djumaniyazov I.I. Tarixni o‘qitish jarayonida talabalarda vatanparvarlik tuyg‘usini rivojlantirish texnologiyasi 349

JADID ADABIYOTI NAMONDAYALARINING TA'LIM TARBIYAGA OID ASARLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Kadirova X.A.
CHDPU. Umumiy pedagogika kafedrasi dotsenti

Tayanch so'zlar: jadidchilik, xalq, qatag'on, jadidchilik harakati, jaded adabiyoti, ma'rifat, ozodlik.
Ключевые слова: джадидизм, народ, репрессии, джадидское движение, джадидская литература, просвещение, свобода.
Key words: jadidism, people, repression, jadidism movement, jadid literature, enlightenment, freedom.

Резюме:
Ushbu maqolada dunyo rivojlanishida ta'lim-tarbiyaning oid asarlarini ahamiyati, jadidlarning o'rni, hozirgi yosh avlodga ularni yetqazish masalalari ko'rilgan.
Резюме:
В данной статье рассмотрено значение просветительских работ в мировом развитии, роль прошлого и вопрос их передачи нынешнему молодому поколению.
Summary:
In this article, the importance of educational works in the world development, the role of the past, and the issue of their transmission to the current young generation were considered.

Vatanining mustabidlar zulmidan ozod bo'lishini, millati farzandlarini sharafga to'lganlar qatorida ko'rishni orzulagan xalqimizning qalbi uyg'oq farzandlari - «jadid adabiyoti namoyandalari» bugun yana o'z o'quvchilari bilan yuzlashmoqda. Xalq ma'naviyatini boyitish yo'lida olib borilgan kurashlar, milliy matbuot, adabiyot va teatrning odamlar tafakkurini oshirishdagi ahamiyati haqida asarlarida kuyunib yozgan, bu borada fidoyilik ko'rsatgan, alaloqibat qatag'onga uchraganlar haqida so'z borarkan, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Usmon Nosir, Is'hoqxon Ibrat siymolari ko'z oldimizda gavdalanadi. Ular o'z asarlarida ko'targan muammolar hamon bizning qarshimizda bo'y ko'rsatib turibdi. Biz hamon «millatni uyg'otish uyg'onganlarning vazifasi» degan chorlovga munosib javob qaytarolganimiz

yo‘q. «Jadid adabiyoti namoyandalari» ruknida tayyorlangan kitoblarimizni o‘qir ekan, kitobxon o‘zini shu vatanning ongli fuqarosi, vatani va millati taqdiri uchun mas’ul inson sifatida namoyon qilishga o‘zida jur’at topadi. XIX asr oxirlari va XX asr boshlarida Turkistonda vujudga kelgan jadidlik harakatlarining tepasida Maxmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid CHo‘lpon, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, So‘fizoda, Xamza, Sadriddin Ayniy, Tavallo singari xalqimizning o‘nlab fidoiy farzandlari, shoiru adiblari, davlat va siyosat arboblari turgan edilar. Behbudiy o‘z uyida ochilgan “usuli jadid” maktabining butun moddiy xarajatlarini o‘z gardaniga oladi «Padarkush»ning sahnaga qo‘ilishidan kelgan asosiy daromadni Samarqand, Qo‘qon, Namangan, Toshkent, Kattaqo‘rg‘on va boshqa shaharlardagi “usuli jadid” maktablariga hadya qildi, bu maktablar uchun o‘zi «Muntaxabi jo‘g‘rofiya umumiy» («Qisqacha umumiy jo‘g‘rofiya»), «Madxali jo‘xrofiya umro-qiy» («Ahli jo‘g‘rofiyasiga kirish»), «Muxtasari jo‘g‘rofiyai Rusiy» («Rusiyaning qisqacha jo‘g‘rofiyasi»), «Kitobul aftol» («Bolalar maktubi»), «Muxtasari tarixi islom» («Islomning qisqacha tarixi»), «Amaliyati islom» va «Yangi hisob» darsliklarini yaratdi va o‘z mablag‘iga matbaa ochib, maktab uchun darslik va qo‘llanmalarini tekinga bosib tarqatadi. Samarqanddagi birinchi musulmon kutubxonasi va qiroatxonaning asosiy mablag‘i ham uning hisobidan chiqqan edi.

Abdulla Avloniy (1878-1934) A.Avloniy mehnatkash xalq farzandlarining kelajagiga butun borlig‘i bilan ishongan holda, ularning savodini chiqarish, sinfiy ongini o‘stirish maqsadida yangi usuli savtiya maktablari uchun darslik va qo‘llanmalar ham yaratdi. Ayniqsa, uning «Muallimi avval» (1911), «Muallimi soniy» (1912), «Turkiy Guliston yoxud axloq» (1913), 6 qismdan iborat «Adabiyot yoxud milliy she’rlar» (1909-1917), «Maktab guliston» (1915) va boshqa asarlari o‘zbek milliy tarbiyashunosligi tarixida muhim o‘rin egallaydi. Bu borada pedagog A. Avloniy hizmatlari beqiyosdir. Ayniqsa uning “Turkiy guliston yoxud axloq” nomli yuqori sinflar uchun yozilgan “Tarbiya” darsligida bolalar, o’smirlar uchun xulq, tarbiya haqida atroflicha yoritilib o’tilgan. “Inson ikki narsda murakkabdur. Biri jasad, ikkinchisi nafsdur. Jasad ko’z ila bor narsalarni ko’rur. Ammo nafs idrok ila yaxshini yomondan, oqni qoradan ayirur”.Bolalar tarbiyasi haqida so’z borar ekan, adib asarini maktab yuqori sinf o’quvchilari uchun go’yoki darslik o’rnida edi deya ta’riflaydi. Tarbiya ikki xillikdir: jasad(badan) tarbiyasi va fikr tarbiyasi bo’ladi. Komil insonda har ikkisi mujassamligi haqida so’z yuritadi. Xulqni ikkiga ajratadi: yaxshi xulqlar va yomon xulqlar. Har ikkisida rivoyatlar, hikoyatlar, hadislardan namunalar keltirib o’tadi. Bola tarbiya qilinmas ekan, unga ta’lim nberishning

ma'rifat uchun birgina maktab kifoya qilmasdi. Zamon va dunyo voqealari bilan tanishib bormoq, millat va Vatanning ahvolidan, kundalik hayotidan ogoh boʻlmoq kerak edi. Binobarin, millat uchun shunday oyna kerak ediki, unda u oʻz qabohatini ham, malohatini ham koʻra olsin. Mana shu ehtiyoj va zarurat Behbudiyni teatr va matbuot sari boshladi. "Padarkush" shu tariqa maydonga keldi. Xullas, 1911-yilda yozilgan "Padarkush" dramasi 1913-yildagina bosilib chiqadi. Kitob jildidagi «Borodino jangi va Rusiyaning fransuzlar bosqinidan xalos boʻlishining yubiley sanasiga bagʻishlanadi», degan yozuv va uning Tiflis senzurasining ruxsati bilan chop etilishi shuni koʻrsatadiki, ish oson koʻchmagan. Pyesa bosilib chiqqandan keyin ham uni sahnaga qoʻyish uchun yaqin bir yil vaqt ketdi. Muallif bu haqdagi xatlarga javoban kinoyaomuz: "Turkistonda bekor odam yoʻqki, xalq uchun ishlasa. Bekor kishi yoʻqki, teatru sahnasiga chiqib, "masxarabozlik" qilsa", deb yozgan edi. "Padarkush" – oʻzbek dramachiligining hamma yakdil e'tirof etgan birinchi namunasidir. Mutaxassislar uni ham janr, ham mazmuniga koʻra yangi oʻzbek adabiyotini boshlab bergan bir asar sifatida baholaydilar. Muallif "Milliy fojia" atagan, 3 parda 4 manzarali bu drama hajman juda ixcham, mazmunan nihoyatda sodda va joʻn. U jaholat va nodonlik, oʻqimagan bolaning buzuq yoʻllarga kirib, oʻz otasini oʻldirgani haqida hikoya qiladi.

Adabiyotlar:

1. Michael Ferber. (1999). A Dictionary of Literary Symbols. New York:Cambridge University Press.
2. Ғ. Абдураҳмонов., С. Мамажонов.(2002). Ўзбек тили ва адабиётиТошкент: "Ўзбекистон".
3. Amy L.Tigner and Allison Carruth. (2018). Literature and Food Studies.London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
4. B.Jamilova. (2020). O'zbek bolalar adabiyoti. Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo".
5. Anita Mannur. (1992). Culinary Fiction. [Food in South Asian DiasporicCulture]. Philadelphia: Temple University Press.

INTERFAOL METODLAR ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARINING KASBIY MOBILLIGINI SHAKLLANTIRISH

Janbayeva M.S.
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Umumiy pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: interfaol, interfaol ta’lim, metod, texnologiya, teskari aloqa, mexanizm, tajriba, trening, model, loyiha, refleksiya, kollaj.
Ключевые слова: интерактив, интерактивное образование, метод, технология, обратная связь, механизм, опыт, обучение, модель, проект, рефлексия, коллаж.
Key words: interactive, interactive education, method, technology, feedback, mechanism, experience, training, model, project, reflection, collage.

Резюме:
Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy mobilligini shakllantirishda interfaol metodlarni qo‘llash samarali vosita ekanligi hamda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy mobilligi, bilimlari va kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirishga, bo‘lajak kasbiy faoliyatga oid nostandart vaziyatlarni modellashtirishga, o‘zini pedagogik jarayonning faol subyekti sifatida idrok etishiga, har bir harakati va qarori uchun mas’uliyatni his etish va muvaffaqiyatga erishishda ko‘maklashishi haqida fikr yuritilgan.
Резюме:
В данной статье показано, что использование интерактивных методов является эффективным инструментом формирования профессиональной мобильности будущих учителей, а также нестандартных ситуаций, связанных с систематическим развитием профессиональной мобильности, знаний и профессиональных компетенций будущих учителей. Учителя, моделирование будущей профессиональной деятельности, восприятие себя как активного субъекта педагогического процесса, чувство ответственности за каждое действие и решение и помощь в достижении успеха.
Summary:
This article shows that the use of interactive methods is an effective tool for the formation of professional mobility of future teachers, as well as non-standard situations related to the systematic development of professional mobility, knowledge and professional competencies of future teachers. Teachers, modeling future professional activity, perceiving oneself as an active subject of the pedagogical process, a sense of responsibility for each action and decision and assistance in achieving success.